

Дослідження специфіки партнерської взаємодії в процесі фахового навчання майбутніх учителів

У роботі розкрито зміст та місце партнерської взаємодії викладачів і студентів у процесі професійного навчання; визначені та охарактеризовані переважаючі типи стосунків у груповій взаємодії майбутніх учителів на основі аналізу результатів практичного дослідження.

Ключові слова: професійне навчання, партнерські стосунки, взаємодія, партнерська взаємодія.

В работе раскрыто содержание и место партнерских взаимоотношений преподавателей и студентов в процессе профессионального обучения; определены и охарактеризованы преобладающие типы отношений в групповом взаимодействии будущих учителей на основе анализа результатов практического исследования.

Ключевые слова: профессиональное обучение, партнерские отношения, взаимодействие, партнерское взаимодействие.

Постановка проблеми. Проблема становлення партнерських відносин у різних ланках суспільного життя набуває все більшої практичної значущості й актуальності. Партнерство у стосунках між людьми є гарантом їх продуктивної взаємодії, одним з гнучких способів конструктивного вирішення проблем, а також психологічним показником рівня особистісного і професійного зростання людини [5, с. 26].

Сучасна система освіти продовжує залишатися орієнтованою на підвищення якості підготовки фахівців будь-яких напрямів та рівня їх кваліфікації. Професіоналізм особистості як інтегральна психологічна характеристика людини є одним з показників міри розвитку в неї партнерських стосунків. Високого рівня виконання трудової діяльності особистість набуває в процесі практичної реалізації набутих знань, сформованих професійних умінь та навичок. Однак саме ефективно фахове навчання дає молодій людині потужний старт її майбутньої кар'єри, успішність якої визначається, в першу чергу, сформованістю в особистості здатності до партнерської взаємодії. Професійне навчання майбутніх учителів вимагає розвитку в них психологічної готовності до гуманістично-спрямованої взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, яка відзначається

досконалыми партнерськими відносинами її суб'єктів. Отже, визначення специфіки партнерської взаємодії майбутніх фахівців сприятиме не лише створенню комфортних умов для обопільної діяльності викладачів й студентів, а й зумовить особистісне й професійне зростання молодих людей.

Аналіз актуальних досліджень. Останні дослідження у галузі психології (Н. Дж. Сміт, Р. Вердербер, В. А. Семиченко, Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель, Є. Н. Волков), соціальної психології (В. М. Бехтерев, Г. А. Андреева, Н. І. Сарджвеладзе, І. В. Вачков) та педагогіки (В.А. Кан-Калик, О. А. Дубасенюк, А. М. Бойко, Н. П. Волкова, Н.В. Якса, Ю. О. Костюшко, М. М. Рибаківа) свідчать, що на даному етапі розвитку суспільства взаємодія постає як одна з найбільш актуальних проблем сучасного життя. Науковцями активно вивчаються питання міжособистісної, професійної, педагогічної взаємодії, проте теоретичний аналіз проблеми партнерської взаємодії показав, що даний напрям майже не досліджений в сучасній психологічній науці.

Партнерство як форма відносин може розглядатися з позиції вивчення наукових робіт, присвячених проблемі міжособистісної взаємодії вчителів і учнів. Так, представниками сучасної гуманістичної психології розроблено принципи суб'єкт-суб'єктної взаємодії та засоби діалогічного спілкування. Ряд дослідників, зокрема, В.В.Власенко, Т. М. Лисянська, Д. Ф. Ніколенко, В. О. Сластьонін, Р. Х. Шакуров надають особливого значення професійним взаємодіям у педагогічному колективі, від яких залежить психологічний клімат школи в цілому та в кожному дитячому колективі зокрема [1, с. 77].

Дослідники В. В. Давидов, В. П. Зінченко, Г. А. Цукерман наголошують на необхідності "особливої" поведінки вчителя, розвитку його толерантності, здатності надавати свободу дитині, здійснюючи "непомітне" керівництво процесом навчання. Вони також доводять, що нові стосунки і необхідну для їх організації поведінку не можна "вивчити", в її основі має знаходитися специфічна система ставлень людини до самої себе та інших людей, певна система цінностей.

Проте в науковій літературі все ж зустрічаються роботи, присвячені саме специфіці партнерської взаємодії. Так, проблема психологічної готовності до партнерства як передумови становлення партнерських відносин при вирішенні конфліктів вивчається Н.І.Пов'якель та ін. Партнерську позицію педагога як основу організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в школі розглядає Г. П. Чернявська. Партнерські відносини викладача й студента в процесі фахового навчання вивчаються І. Б. Ворожцовою, О. В. Новоженіною.

Однак в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях відсутня єдність поглядів на феномен партнерства, не визначена його специфіка в умовах вищої школи, не достатньо вивчені умови й фактори становлення партнерських відносин. В процесі педагогічної взаємодії не завжди віддається пріоритет таким особистісним категоріям, як свобода, вибір, самоорганізація, самовизначення, автономність, які надають гуманістичного смислу звичним для педагогічної діяльності поняттям і зміщують акценти на позицію співтворчості і технологію партнерства

Незважаючи на те, що система вищої освіти усвідомила й прийняла співробітництво, особистісну орієнтованість, проблема конструктивної взаємодії викладача й студента, останніх між собою досі залишається до кінця не вирішеною. Визнання особистості головною цінністю, що є апіорною передумовою ефективної партнерської взаємодії, на практиці не підтверджує вказану провідну ідею сучасної системи освіти.

Отже, **метою роботи** є аналіз результатів практичного дослідження первинних уявлень студентів стосовно особливостей партнерської взаємодії в процесі професійного навчання майбутніх учителів, а також оцінка й інтерпретація їх реальної партнерської взаємодії в навчальному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Досягнення вищезазначеної мети відбувалося за допомогою дослідження, що охоплювало вибірку студентів другого курсу Київського університету імені Бориса Грінченка спеціальності “Філологія (англійська)” у кількості 120 осіб.

Першочергово нами було розроблено анкету, спрямовану на вивчення розуміння студентами сутності поняття “партнерська взаємодія”, ставлення майбутніх учителів до партнерства як форми стосунків в умовах навчання, а також визначення місця партнерської взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Перш ніж запропонувати студентам взяти участь в анкетуванні, нами було здійснено ретельний теоретичний аналіз основних дефініцій, зокрема таких, як партнерство, взаємодія, партнерська взаємодія. Так, було з’ясовано етимологію слова “партнер” і визначено, що утворене воно від лат. *partitio* “поділ, частина”, пов’язаного з *partio* “ділю, розділяю” [2, с. 300]. До того ж, було виокремлено основні принципи та характеристики партнерства. Так, принципами, на яких вибудовується партнерство, є рівноправ’я, прозорість та взаємна вигода.

Основними характеристиками партнерства слід вважати такі:

- добровільна основа;
- взаємне визнання інтересів сторін (партнерів) як важливих і правомірних;
- взаємовідповідальність сторін за виконання (і невиконання) узгоджених рішень;
- взаємозалежність;
- паритетність на всіх стадіях партнерських відносин, в тому числі й при прийнятті рішень;
- чітке визначення і розподіл зобов’язань;
- спільна діяльність;
- пошук і знаходження компромісу при вирішенні суперечливих і конфліктних питань, що спрямоване на досягнення головної мети партнерства – досягнення згоди.

Трактування категорії “взаємодія” дає нам право використовувати її синонім “інтеракція”, який, у свою чергу, складається з двох складових: латинського префіксу *inter* – поміж, між та кореню *actio, onis f* – дія, вплив. Різноманітність поглядів щодо трактування процесу між суб’єктами, що беруть участь у взаємодії закладена у самому терміні, який одночасно означає взаємний вплив і діяльність [8, с. 161].

Співпрацюючи, партнери здійснюють один на одного певний вплив. Взаємовпливи можуть бути певним чином класифіковані, що дозволяє оцінювати процес партнерської взаємодії з точки зору її ефективності.

Типи взаємовпливу:

- 1) взаємне полегшення (дії обох партнерів стають результативнішими через сприятливий взаємовплив);
- 2) взаємне ускладнення (взаємодія партнерів неефективна, їх дії взаємоускладнюють досягнення більш високих результатів);
- 3) одностороннє полегшення (взаємодія сприяє підвищенню ефективності дій одного з партнерів);
- 4) одностороннє ускладнення (для одного з партнерів свідомо чи несвідомо створюються перешкоди);
- 5) асиметричне полегшення (один з партнерів полегшує дії іншого, але через це сам відчуває певні ускладнення);
- 6) незалежність (дії партнерів не впливають на ступінь ефективності дій одне одного) [6, с. 92].

Залежно від ситуації партнери по-різному впливають одне на одного, хоча взаємовплив з позиції партнерства безумовно передбачає взаємне полегшення їх дій.

Так, взаємовплив – це, перш за все, такий процес, в якому відбувається зумовлювання індивідуальних дій, що пов’язані

циклічною залежністю, в якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших. Дану циклічну залежність В. О. Татенко визначає як суцільний взаємодіючий вплив, розглядає послідовну зміну суб'єкт-об'єктних характеристик учасників цього процесу: спочатку один є суб'єктом, а інший – об'єктом впливу, а потім – навпаки [3, с. 168].

Аналіз різноманітних визначень поняття “взаємодія”, дає можливість стверджувати, що це – процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів одне на одного, що породжує їхню взаємообумовленість та взаємозв'язок. Особливістю взаємодії є її причинна обумовленість. Кожна із взаємодіючих сторін постає як причина однієї і як наслідок одночасного зворонього впливу протилежної сторони, що обумовлює розвиток суб'єктів.

Узагальнюючи вищесказане, можна визначити, що партнерська взаємодія є формою безпосереднього впливу автономних, рівноправних суб'єктів, орієнтованих на спільне задоволення загального інтересу, що характеризується добровільністю, взаємним визнанням і довірою, взаємною відповідальністю і орієнтованістю на досягнення певних цілей [6, с. 148].

Інтерпретація студентами поняття “партнерська взаємодія” показав, що більшість молодих людей не здатні дати йому ґрунтовне тлумачення. Так, майбутні учителі серед основних характеристик партнерської взаємодії вбачають взаєморозуміння, взаємопідтримку, взаємодопомогу, а також довірливі стосунки між партнерами і вміння слухати один одного. Досить частими є відповіді, в яких респонденти вказують на вирішення партнерами спільних завдань, досягнення визначеної мети, взаємозумовлені дії. Незначна кількість студентів пріоритетним у партнерській взаємодії вбачає спільні зобов'язання, рівність прав, однаковий вплив один на одного. При цьому молоді люди зазначають, що партнерство реалізується, головним чином, в спільній діяльності партнерів. Заслугує на увагу відповідь студента, який визначив спрямування партнерської взаємодії на раціональне використання індивідуальних можливостей кожного з її членів і отримання обоюдної користі від спільних дій.

Другокурсникам було запропоновано визначити рівень пріоритетності стосунків партнерства у взаємодії “викладач-студент”, “студент-студент”, “викладач-викладач”. Так, аналіз відповідей показав більшу значимість для студентів партнерських відносин в системі “викладач-студент” (64%). Незначне місце цим відносинам відвели лише 2,5% майбутніх учителів. Що стосується відносин у взаємодії “студент-студент”, то в ній вбачають провідну роль майже 59% респондентів і лише 5% опитаних оцінили її як несуттєву.

Партнерські відносини між викладачами як важливі оцінили 51% студентів і майже 18% майбутніх фахівців відвели цим стосункам незначне місце.

Визначаючи своє ставлення до групової та індивідуальної форм роботи 69% студентів відмітили, що їм подобаються обидві, причому групову взаємодію, в якій досить яскраво проявляються партнерські відносини, респонденти визначили як вдалу кооперацію з метою досягнення кращого результату (33%), спосіб звільнення від зайвого навантаження на себе (25%), привід для додаткового спілкування з цікавими людьми (20%), бажання навчитися у свого партнера чогось нового (14%). Незначна кількість студентів (8%) вважають групові форми роботи суперництвом або змушеною кооперацією.

На нашу думку, крім групової роботи на занятті, саме участь студентів у дискусіях також сприяє прояву та розвитку у них партнерських стосунків. Так, 49% досліджуваних відзначили, що люблять і вмють дискутувати, 33% респондентів подобаються дискусії, проте вміння вести обговорення розвинені, на їх думку, не дуже добре. Інтерес до такої форми роботи висловили 10% опитаних, проте вони відзначили також, що в них погано виходить дискутувати.

Найкращими партнерами в спільній діяльності майбутні учителі скоріше за все хотіли б бачити своїх друзів (51%), висококваліфікованих осіб (44%). При цьому успіх у спільній роботі, на думку студентів, в першу чергу, залежить від злагоджених дій партнерів (43%), від прояву їх творчих здібностей (28%), позитивної мотивації на спільну діяльність (26%).

Загальний рівень здатності до партнерської взаємодії 67% майбутніх фахівців оцінили як середній, решта – високий.

Серед основних факторів, які визначають розвиток партнерських стосунків у процесі фахового навчання 28% опитаних назвали сприятливі взаємостосунки викладачів і студентів, 20% – впровадження в навчальний процес групових форм роботи, 19% – високий професіоналізм педагогів, 18% – використання викладачем дискусійних форм роботи на заняттях, 9% – спеціально розроблені програми, спрямовані на формування партнерських відносин.

Отже, аналізуючи результати проведеного зі студентами анкетування, можна відзначити недостатню обізнаність майбутніх фахівців стосовно проблеми партнерської взаємодії. Значимістю партнерські відносини наділила більша половина молодих людей, причому найвагомішу позицію в педагогічній взаємодії вони віддають системі “викладач-студент”. До того ж, саме конструктивні взаємин між ними, на думку другокурсників, є найбільш значимим чинником, що впливає на становлення партнерських відносин. Аналіз

результатів анкетування виявив досить високий відсоток студентів, які продемонстрували посередню самооцінку своєї здатності до партнерської взаємодії.

Анкетування як метод психологічного дослідження дав можливість виявити лише первинний рівень уявлень майбутніх фахівців стосовно окресленої проблематики. Специфіку реальної партнерської взаємодії студентів ми спробували вивчити за допомогою методики, спрямованої на комплексну оцінку рівня розвитку стосунків у групі [4, с. 389].

Майбутнім учителям було зачитано список суджень, які характеризують партнерські відносини в сформованому колективі. За допомогою даних суджень студенти мали оцінити ступінь розвитку даних стосунків у своїй групі. Партнерські відносини впорядковані в 7 шкал:

- 1) відповідальність – ставлення партнерів до спільної роботи, цілей і задач, які стоять перед групою;
- 2) колективізм – прагнення спільно вирішувати всі питання, зберігаючи і зміцнюючи групу як єдине ціле;
- 3) згуртованість – єдність думок членів групи з найважливіших для неї питань, а також єдність дій в найрізноманітніших життєвих ситуаціях;
- 4) контактність – взаємна комунікабельність, особисті, емоційно-безпосередні стосунки між членами групи;
- 5) відкритість – ставлення членів групи до інших груп або до нових учасників своєї групи;
- 6) організованість – здатність до швидкого створення та зміни організаційної структури ділових взаємостосунків, необхідних для ефективної групової взаємодії;
- 7) інформованість – доступність для всіх членів групи найважливішої інформації про стан справ у ній і про кожного члена групи [4, с. 392-393].

Оцінка отриманих результатів дослідження була спрямована на обчислення середніх оцінок по кожній з 7-ми шкал, а також на визначення загального рівня розвитку групи як колективу.

Вирішення питання про те, на якому рівні розвитку знаходяться вищеприписані стосунки в групі, приймалося на основі порівняння отриманих середніх оцінок з тими, які представлені нижче.

Користуючись даною оціночною шкалою, ми можемо зробити висновок про рівень розвитку взаємин в групі за визначеними 7-ма шкалами.

Так, середня оцінка за шкалою колективізм (прагнення спільно вирішувати всі питання, зберігаючи і зміцнюючи групу як єдине

ціле) – 2,3 бала, що відповідає дуже низькому рівню розвитку даної групи відносин.

Таблиця 1

Оціночна шкала розвитку стосунків в групі

Середній бал	Характеристика рівня розвитку стосунків в групі
5,0 балів і більше	майже ідеальний рівень
від 4,5 до 4,9 балів	дуже високий рівень
від 4,0 до 4,4 балів	високий рівень
від 3,0 до 3,9 балів	середній рівень
від 2,5 до 2,9 балів	низький рівень
менше 2,4 балів	дуже низький рівень

Відповідальність (ставлення партнерів до спільної роботи, цілей і задач, які стоять перед групою), згуртованість (єдність думок членів групи з найважливіших для неї питань, а також єдність дій в найрізноманітніших життєвих ситуаціях) і організованість (здатність до швидкого створення та зміни організаційної структури ділових взаємин, необхідних для ефективної групової взаємодії) мають однакові позиції і нараховують по 2,6 бала, що свідчить про низький рівень сформованості даних видів стосунків.

Оцінка за шкалою відкритість (ставлення членів групи до інших груп або до нових учасників своєї групи) перебуває в межах 2,7 бала, що теж є низьким показником її розвитку.

Контактність як взаємна комунікабельність, особисті, емоційно-безпосередні стосунки між членами групи має граничний (між низьким і середнім рівнем розвитку відносин) показник – 2,9 балів.

Лише поінформованість як система відносин, що відповідає за доступність для всіх членів групи найважливішої інформації про стан справ у ній і про кожного члена групи, дорівнює 3,0 бала, що перебувають на середній позначці розвитку даних стосунків у групі студентів.

Отже, самоатестація взаємин майбутніх учителів у навчальному колективі продемонструвала реальну систему взаємодій і взаємовпливів молодих людей одне на одного. На низькому рівні сформованості перебувають майже всі групи відносин, які відповідають за безпосередню партнерську взаємодію студентів у навчальному середовищі.

Зважаючи на отримані результати, слід зазначити, що партнерські відносини студентів потребують подальшого вивчення і розвитку.

Висновки. Співставлення результатів двох методів наукового дослідження – анкетування й тестування, дозволяє нам зробити висновок про те, що майбутні вчителі не володіють достатньою

інформацію щодо проблеми партнерської взаємодії в процесі фахового навчання, хоча й вказують на її важливість і висловлюють зацікавленість в цьому питанні. Оцінка ж власної здатності до партнерської взаємодії більшості майбутніх фахівців перебуває на середній позначці. Деякі студенти навіть відзначили високий рівень розвитку даної здатності, причому жоден студент не оцінив свою здатність до партнерства як низьку. Проте, як показав аналіз результатів тестування, реальні взаємостосунки молодих людей перебувають на недостатньому рівні їх сформованості.

Зважаючи на отримані результати емпіричного дослідження, ми вважаємо доцільним продовжувати працювати в заданому напрямку. Враховуючи те, що партнерство передбачає симетричність відносин, то рівність позицій партнерів, коли кожен з них постає активним, діяльним суб'єктом, має стати обов'язковою умовою їх розвитку і успішної партнерської взаємодії. Вони повинні вміти бачити себе очима інших людей, визнавати за партнером право на власні думки і переживання, що є досить непростю справою. На нашу думку, саме вивчення рефлексивних умінь студентів має стати наступним завданням емпіричного дослідження.

Список використаних джерел

1. Грейліх О. О. Формування міжособистісної професійної взаємодії у майбутніх педагогів / О. О. Грейліх // Наука і освіта. – 2008. – № 4-5. – С. 77-80.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / [уклад.: Р. В. Болдирев та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 4. – 656 с.
3. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу / В. В. Москаленко – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 448 с.
4. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. / Р. С. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС", 2003. – Кн. 3. – 640 с.
5. Пов'якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства як передумова становлення партнерських відносин при вирішенні конфліктів // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми безпеки української нації на порозі XXI сторіччя. – Частина 1. – Київ-Чернівці, 1998.
6. Татаринцева Г. Методологічні підходи до визначення поняття "партнерство" / Г. Татаринцева // Наука молода. – 2007. – № 8. – С. 145-150.
7. Хайруллин Г. Т. Технология и техника взаимодействия / Г.Т. Хайруллин. – Республика Казахстан, Алматы: КИЦ: АВС, 1999. – 248 с.

8. Шигонська Н. В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії "професійна взаємодія" / Н. В. Шигонська // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – Вип. 42. – С. 160-164.

The contents and place of partner interaction of teachers and students during vocational training are opened; prevailing types of relations in group interaction of the future teachers are certain and characterized on the basis of the analysis of results of practical research in this article.

Keywords: the vocational training, the partner relations, the interaction, the partner interaction.

Отримано: 12.02.2010

УДК 159. 923

О.В.Крюкова

Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях

У статті визначено сутність, психологічний зміст соціальної зрілості особистості та її компонентів: відповідальності, толерантності, саморозвитку; розглянуто підходи до розуміння психології толерантності, відповідальності, саморозвитку.

Ключові слова: соціальна зрілість особистості, відповідальність, толерантність, саморозвиток.

В статье определены сущность, психологическое содержание социальной зрелости личности и ее компонентов: ответственности, толерантности, саморазвития; рассмотрены подходы к пониманию психологии толерантности, ответственности, саморазвития.

Ключевые слова: социальная зрелость личности, ответственность, толерантность, саморазвитие.

Постановка проблеми. Згідно з Державною національною програмою "Освіта" (Україна XXI століття), Національною доктриною розвитку освіти, Законами України "Про освіту" і "Про вищу освіту" основним завданням школи на сучасному етапі є формування соціально зрілої особистості. Соціальна зрілість може бути розглянута як основний критерій якості освіти. В рамках системи дошкільної, загальної і вищої освіти виділяють такі види